

Нам, студентам и преподавателям от холода приходилось на занятиях находиться в верхней одежде. В ряде случаев из-за отсутствия скамеек студенты вынуждены были сидеть на подоконниках или просто стоять. В таких условиях мы начали учебу на 1 курсе. Самым трудным предметом была нормальная анатомия, но и интересная, связанная со строением человеческого организма.

Кафедра располагалась в центре двора административного корпуса на 2 этаже. Огромный, длинный зал, в котором кроме столов с трупами занимались одновременно несколько групп.

В моей группе все 4 семестра вел занятия ассистент Б. З. Перлин, превосходный преподаватель, знающий предмет, строгий, прекрасно препарировал. Он умел заинтересовать студентов, и было неловко присутствовать на занятиях неподготовленным.

Заниматься было трудно: трупы, формалин, холод, отсутствие электроэнергии, но все семестры моей оценкой у Бориса Зиновьевича было только 5. Он даже предлагал мне стать анатомом, но я избрала другую специальность. Однако все те знания, которые я приобрела благодаря Борису Зиновьевичу, всегда помогали мне в моей работе!

Catedra Anatomia omului a USMF „Nicolae Testemițanu”. Etapе de dezvoltare, activitate științifică, perspective

***I. Catereniuc, T. Lupașcu, M. Ștefanеț, D. Batâr**

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Chișinău, Republica Moldova

*Corresponding author: E-mail: catereniuc@yahoo.com

Human Anatomy Department of the “Nicolae Testemitanu” State Medical and Pharmaceutical University – the stages of development, scientific research, and perspectives

I. Catereniuc, T. Lupascu, M. Ștefanet, D. Batar

This article describes in the historical development of the Human Anatomy Department of the State Medical and Pharmaceutical University «Nicolae Testemitanu», our staff's most important stages of research activity, and the path to becoming an outstanding school in the domain of morphology, both at the country and international level.

Key words: Human Anatomy Department, stages of development, scientific research.

Кафедра анатомии человека ГУМФ им. Николая Тестемичану Этапы развития, научная деятельность, перспективы

В работе представлена история кафедры анатомии человека ГУМФ им. Н. Тестемичану от момента её основания до настоящего времени. Отмечены те успехи сотрудников, которые привели к формированию хорошо известной в нашей стране и за рубежом морфологической школы.

Ключевые слова: кафедра анатомии человека, этапы развития, научная деятельность.

Fiecare om, prin activitatea sa cotidiană, lasă o anumită urmă vie în istoria colectivului, în care și-a petrecut o bună parte a vieții sale și, fără îndoială, e de datoria noastră, a celor actuali, să dezvăluim și să apreciem meritele lui, indiferent de funcția pe care a exercitat-o.

Prezentul este o punte între trecut și viitor, o etapă decisivă în constituirea fiecăruia din noi. Nutrim speranța că generația de astăzi va găsi în lucrarea dată o provocare de a-și reflecta ea însăși actualul și viitorul, prin contribuție conștientă și insistentă.

Catedra Anatomia Omului a fost înființată în octombrie 1945, concomitent cu transferarea la Chișinău a Institutului de Medicină din Kislovodsk, în baza căruia a fost fondat Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, actualmente USMF „Nicolae Testemițanu”.

Pe durata existenței sale, au fost parcurse mai multe etape care fac parte dintr-o istorie universitară și, pentru a înțelege mai bine fenomenul școlii anatomice din R. Moldova, e necesar a face o scurtă incursiune documentară.

O istorie cuprinde oameni și fapte, un sumar de factori și circumstanțe care au contribuit la performanțele obținute de-a lungul anilor și care nu trebuie date uitării.

Primul titular, fondator al catedrei Anatomia Omului, care a activat în perioada 1945-1950, a fost profesorul universitar, Om emerit **A.P. LAVRENTIEV** (1898-1958), născut în Vitebsk (R. Belarus) și venit în

Moldova din Kislovodsk, specialist în domeniul inervației formațiunilor conjunctive, format ca pedagog și anatomist erudit în cadrul celebrei școli de anatomie din Harkov (Ucraina), fondată de renumitul savant anatomist ucrainean V.P. Vorobiov.

Călăuzit de acesta, A.P. Lavrentiev a activat la Universitatea din Harkov în calitate de preparator (fiind încă student), apoi ca asistent la catedra de anatomie, după care exercită funcția de prosector la Universitatea de medicină din Odesa, condusă de un alt discipol fidel al școlii lui V.P. Vorobiov – N.S. Kondratiev.

Își perfecționează măiestria profesională și cunoștințele la Universitatea din Berlin și Breslau (Wroclaw, Polonia), fondează și conduce catedra de Anatomie a omului a Institutului de Medicină din Sverdlovsk (Ekaterinburg), iar ulterior, e promovat prin concurs în funcție de șef catedră Anatomie a Institutului de Medicină din Kislovodsk. În ultimele două Instituții și-a făcut studiile și paralel a activat ca preparator viitorul asistent B.Z. Perlin.

Printre primele cadre didactice ale catedrei au fost asist. universitar B.Z. Perlin, asist. universitar T.T. Koval, asist. universitar N.M. Volkova-Deineca (1945-1948), aspirantul P.I. Moskalenko (1945-1950), conf. universitar A.A. Șenfain (1946-1950) și asist. universitar V.A. Tkaciuk (1947-1959).

Sub conducerea profesorului A.P. Lavrentiev, Om emerit în știință din RSSM, deținător al ordinului „Знак Почёта” (1947) a fost reproiectat localul catedrei, au fost amenajate noi săli de disecție, un laborator, a fost inițiată activitatea de fondare a muzeului anatomic, pentru care au fost confecționate primele exponate, se deschide un cabinet pentru studierea anatomiei radiologice.

În pofida condițiilor extrem de dificile din perioada postbelică, colectivul catedrei era preocupat și de cercetările științifice în domeniul inervației vegetative a viscerelor, de implementarea metodelor macromicro- și microscopice de studiere a țesuturilor și organelor etc.

Din start la catedră se desfășoară o activitate fructuoasă de confecționare a pieselor anatomice de muzeu. Acest lucru, extrem de important, se intensifică considerabil odată cu venirea la catedră a preparatorului superior I.D. Popazov (1946), care, timp de 30 ani, a purtat povara asigurării procesului științifico-didactic cu piese anatomice demonstrative și ilustrative, confecționate din material cadaveric. În același an (1946), ca laborant al catedrei, a fost încadrat în câmpul muncii L.M. Kabrin, student în anul 2, care ulterior a activat la catedră o perioadă destul de îndelungată.

După plecarea prof. A.P. Lavrentiev conducerea catedrei a fost preluată de către conferențiarul universitar **V.G.H. UKRAINSKII** (1950-1951) preocupat de studierea tecilor sinoviale ale tendoanelor din regiunea mâinii.

Următorul titular al catedrei, timp de 3 ani, a fost un alt discipol al academicianului V.P. Vorobiov – profesorul universitar **A.A. OTELIN** (1951-1954), sub îndrumarea căruia au fost implementate și utilizate pe larg atât tehnica de colorare a pieselor anatomice cu albastru de metilen după V.P. Vorobiov, cât și cea de impregnare argentică, în scop de cercetare a inervației pielii și a periostului, precum și a inervației regiunii ileocecale (B.Z. Perlin). În 1953, în colaborare cu catedrele clinice, a fost organizată Conferința științifică în memoria academicianului V.P. Vorobiov, cu publicarea tezelor acestei manifestări științifice.

Profesorul A.A. Otelin, numit în 1954 prin concurs în funcția de șef catedră anatomia omului a Institutului de Medicină din Kursk, a contribuit considerabil la edificarea catedrei. Sub conducerea lui au fost elaborate indicații metodice pentru profesori și studenți, unificate metodele de disecție, intensificată activitatea de perfecționare a măiestriei profesionale a colaboratorilor tineri.

Începând cu anul 1951 colectivul catedrei se completează cu lectori tineri, absolvenți ai ISMC: asistenții universitari – N.V. Cherddivarenko, G.V. Kucerenko-Vincenko, în 1952 – aspiranții V.T. Jița și A.V. Popa (1952-1997), asistenții universitari – A.L. Kolesnik (1952-1957), L.A. Luneova (1952-1954), M.T. Selin (1952-1954) și Iu.Ia. Muhin (1952-1953), iar în 1954 – aspirantul N.N. Cereș (din 1957 – asistent universitar), care, împreună cu doctorul în medicină B.Z. Perlin, au constituit nucleul colectivului profesoral-didactic pentru o perioadă îndelungată.

În 1953 a fost creată filiala Moldovenească a asociației științifice Unionale a anatomistilor, histologilor și

embriologilor, condusă, mulți ani în șir de profesorul B.Z. Perlin și, ulterior, preluată de profesorii universitari V.T. Jița și M.I. Ștefanet.

În anii 1954-1956 conducerea catedrei a fost preluată de prof. universitar, Om emerit **VALENTINA F. PARFENTIEVA**, reprezentanta remarcabilei școli de chirurgie operatorie și anatomie topografică a profesorului V.N. Șevkunenکو din Leningrad/Sanct-Petersburg, specialist în domeniul angioarhitectonicii glandelor endocrine și a viscerelor.

În această perioadă la catedră sunt inițiate cercetări științifice valoroase, axate pe problema anatomiei chirurgicale a vaselor sangvine.

Ulterior, V.F. Parfentieva este numită în funcția șef catedră anatomie topografică și chirurgie operatorie, unde a activat până în 1996.

O contribuție valoroasă în ridicarea profesionalismului tinerilor lectori, pe întreaga perioadă de activitate, a avut-o dr. în medicină T.A. Iastrebova, care a activat la catedra Anatomia Omului din 1956 până în 1996, inițial în funcția de asistent, din 1967 – de lector superior, iar din 1970 – de conf. universitar.

Pe parcursul activității și-a manifestat cele mai frumoase calități de pedagog și educator, fapt pentru care i s-a conferit titlul de Lucrător Emerit al Școlii superioare.

O perioadă fructuoasă de activitate științifico-didactică a catedrei începe cu anul 1956, odată cu desemnarea la cârma ei a profesorului universitar, **VASILII V. KUPRIANOV** (1956-1959) transferat la Chișinău de la Academia Medico-Militară din Leningrad/Sankt-Petersburg.

Profesorul V.V. Kuprianov, ale cărui cercetări au devenit cunoscute pe întreg teritoriul țărilor CSI și peste hotarele acestora, a promovat direcții științifice noi atât în domeniul inervației vaselor sanguine și a structurilor conjunctive, cât și în problema circulației transcapilare și juxtacapilare la nivel de sistem microcirculator.

Este autorul/coautorul unui număr considerabil de lucrări științifice și monografii, inclusiv cele care țin de patul microcirculator. În a. 1977 academicianului V.V. Kuprianov, pentru ciclul de lucrări privind problema sistemului microcirculator, i s-a acordat Premiul de Stat al URSS.

O contribuție științifico-practică valoroasă a lui V.V. Kuprianov o constituie lucrarile: *Лицо человека: анатомия, мимика* (1988), în care, împreună cu discipolul său profesorul G.V. Stovick, au sistematizat date referitoare la mimica feții, au evidențiat criteriile morfofuncționale care determină starea fizică și psihică a omului, demonstrând importanța cunoașterii mimicii și rolului ei în diagnosticul diferențial al unor maladii, *Анатомические варианты и ошибки в практике врача* (1970), atlasele *Микроциркуляторное русло* (1975), *Микролимфология* (1983) etc.

La aniversarea de 90 de ani, *Alma mater*, pentru meritele deosebite, îi oferă academicianului V.V. Kuprianov titlul onorific de *Doctor Honoris Cauza* al USMF „Nicolae Testemițanu”.

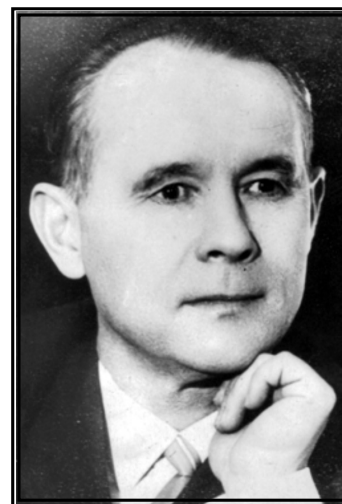
Reprezentant al școlii de anatomie a lui V.N. Tonkov din Leningrad (Sankt-Petersburg) și discipol fidel al lui B.I. Dolgo-Saburov, V.V. Kuprianov a contribuit esențial la activizarea cercetărilor științifice și modernizarea procesului de studiu la disciplină. Ideile științifice ale Domniei sale și-au găsit dezvoltare ulterioară în tezele de dr. în medicină realizate de V.T. Jița (1958), A.V. Popa (1958), N.N. Cereș (1961), G.V. Kucerenko-Vincenko (1961), N.V. Cherdivarenko (1961) și cele pentru titlul de dr. habilitat în medicină – B.Z. Perlin (1968), V.A. Tkaciuk (1970), V.T. Jița (1971), N.V. Cherdivarenko (1977), V.N. Andrieș (1989).

În 1958 apare de sub tipar prima ediție a culegerii de lucrări științifice de profil *Морфологические закономерности периферической иннервации*, ulterior, în 1964 – a doua, iar în 1988 – a treia, multasteptate de tinerii autori ai catedrei și comunitatea morfologilor din țară.

Activitatea prolifică a catedrei a continuat și ulterior, când conducerea acesteia a fost preluată de conf. universitar **BORIS Z. PERLIN** (1959-1987), pedagog talentat, ulterior, doctor habilitat în medicină, profesor universitar, Om Emerit în știință din RSSM.

Îndrumat de profesorul B.Z. Perlin colectivul catedrei a realizat cercetări multilaterale în direcția stabilirii legităților morfologice de inervație periferică a structurilor conjunctivale și a vaselor sangvine.

În premieră la catedră a utilizat în studierea sistemului nervos periferic, metoda macro-microscopică de

disecție fină a pieselor anatomice totale, colorate selectiv cu reactivul Schiff, a implementat în activitatea științifică și alte metode de evidențiere a structurilor nervoase (de impregnare, histochimice, luminescente).

Sub conducerea prof. universitar B.Z. Perlin au fost susținute 14 teze de doctor și 1 de doctor habilitat în medicină, publicate peste 100 de lucrări științifice, 2 culegeri, 2 monografii, un ghid de disecție, un ghid în domeniul angioneurologiei etc.

Odată cu organizarea facultăților de Stomatologie, Medicină preventivă, Farmacie și creșterea numărului de studenți înmatriculați, a luat amploare procesul de selectare și instruire a cadrelor didactice tinere.

În acest răstimp au fost înscriși în statele de funcții și personal ale catedrei N.M. Frunțașu (1961-1964), I.V. Kuznețova (1960-1987), A.N. Nastas (1963-1975), V.I. Covali (1963-1977, 2002), V.N. Andrieș (1964), M.V.

Casian (1964-1966), M.G. Arventeva (1964-1966), T.I. Lupașcu (1965), M.I. Ștefanet (1965), V.B. Corduneanu-Covaliu (1965-1995, 2002); D.M. Didilica-Stratilă (1965-2000), G.M. Marin-Hâncu (1966), E.G. Sadovaia (1966-1968), I.M. Bostan (1966-1978), I.A. Gurițenku (1967-1976), E.V. Gherghelegiu-Poburnaia (1967), Gh. Iu. Nicolau (1969-1973); E.S. Beșliu-Lopotencu (1970); D.Gh. Batâr (1971); T.M. Titova (1974), I.M. Catereniuc (1980); L.M. Gurieva-Mazilu (1982-1986); O.V. Belic (1987) etc.

La perfectarea iconografică/ilustrativă a majorității tezelor științifice și publicațiilor realizate de catedră a contribuit nemijlocit laborantul superior E.M. Koblik-Zelțer (1968-1989). Imaginile impecabile a pieselor anatomice macro-, macromicro- și microscopice, realizate de el, înfrumusețează, în sensul direct al cuvântului, lucrările științifice elaborate de cadrul profesoral-didactic al catedrei și redau veridicitatea rezultatelor științifice obținute.

Investigațiile științifice realizate de profesorul universitar B.Z. Perlin privind aparatul nervos al formațiunilor conjunctivale în condiții de normă, patologie și experiment, sunt pe larg cunoscute în țară și peste hotare, multe din ele fiind raportate la congrese naționale și internaționale.

În acea perioadă pregătirea profesională a tinerilor lectori are loc atât prin subordinatură, cât și prin reciclări în cadrul institutelor de medicină din Moscova, Sankt-Petersburg, Kiev etc.

În 1965 catedra trece în actualul bloc morfologic, adaptat pe parcurs la cerințele procesului de studii de către B.Z. Perlin și I. Popazov.

După transferarea în edificiu nou, mult mai bine amenajat, la catedra de anatomie au fost create condiții optime pentru studiul teoretic și practic al anatomiei, pentru amenajarea **muzeul anatomic**, care este fața oricărei catedre de anatomie și instituției de învățământ medical superior.

Noile condiții au făcut posibilă extinderea considerabilă a muzeului anatomic, la completarea fondului și amenajarea căruia au contribuit toți colaboratorii catedrei, îndeosebi B.Z. Perlin, G.V. Vincenco, laboranții superiori I. Popazov, E.M. Koblik-Zelțer, N. Leșcenko și J. Pavlenko. Mobilierul sălilor de muzeu a fost confecționat conform schițelor elaborate de profesorul B.Z. Perlin.

La inițiativa șefului de catedră, se desfășoară o muncă migăloasă de organizare și îmbogățire a muzeului cu noi exponate, fondul căruia este permanent reînnoit și completat cu noi piese. Colectivul catedrei a depus efort maximal, voință și iscusință pentru confecționarea pieselor de muzeu. Datorită muncii depuse, în perioada anilor 1965-1971, muzeul a fost reorganizat din temelie, completându-se cu un număr enorm de piese noi, unice. Actualmente muzeul catedrei de Anatomie dispune de una din cele mai valoroase și impunătoare colecții de piese anatomice unice, fiind unul din puținele de acest gen din Europa, înalt apreciate de numeroși specialiști din țările CSI și de peste hotare, care l-au vizitat.

Muzeul se bucură de o mare popularitate, îndeplinind un rol deosebit de important în propagarea cunoștințelor despre Om, despre particularitățile morfofuncționale în diferite etape a ontogenezei pre- și postnatale, influența diferitor factori nocivi și a modului de trai asupra activității organelor și sistemelor de organe. El este mult solicitat și vizitat de elevii și profesorii liceelor din orașele și satele republicii, de către studenții colegiilor și universităților din republică, de numeroase delegații de peste hotare etc.

Cu imagini de o calitate impecabilă a pieselor anatomice confecționate de colaboratorii catedrei, prof. universitari B. Perlin, V. Andrieș, N. Cherdivarenco, M. Ștefanet, I. Catereniuc, conferențiarul G. Vincenco, A. Lescenco, T. Iastrebova, T. Titov, E. Gherghelegiu-Poburnaia, T. Lupașcu, E. Lopotenco, V. Covaliu, asistenta

D. Stratilă etc., în urma investigațiilor științifice realizate și expuse în cele 5 săli ale muzeului, sunt ilustrate multe ediții de specialitate, ieșite de sub tipar în țară și peste hotare, inclusiv renumitele atlase de Anatomia omului (*Синельников Р.Д., Синельников Я.Р. Атлас анатомии человека. Т.IV. Москва: Медицина, 1989*) și cel al sistemului nervos vegetativ, sub redacția P.I Lobko (*(Лобко П.И., Мельман Е.П., Денисов С.Д., Пивченко П.Г. Вегетативная нервная система. Атлас. Минск, 1988)*), monografiile, manualele și alte lucrări metodicodidactice ieșite din catedră etc.)

Un grup de colaboratori (A.V. Popa, A. Nastas, V.I. Covaliu, T.I. Lupașcu, M.V. Casian), condus de conferențiarul V.T. Jiță, traduce din limba rusă și publică în română manualul de Anatomie normală a omului, autori N.K. Lâsenkov, V.I. Bușkovici, M.G. Prives (1968).

Cercetările științifice derulate la catedră în această perioadă s-au soldat cu 5 teze de doctor habilitat – B.Z. Perlin (1967); V.T. Jiță (1971); N.V. Cherdivarenko (1977); V.N. Andrieș (1988); M.I. Ștefanet (1998) și peste 30 de teze de doctor în medicină, susținute de N.M. Frunțașu (1964); I.V. Kuznețova (1965), A. Nastas (1969), M. Chiorescu (1970), V.N. Andrieș (1970), V. Covaliu (1971), T.I. Lupașcu (1972), M.I. Ștefanet (1972), Gh. Nicolau (1973), V. Voloh (1973), D.G. Batâr (1980), E.S. Beșliu (1988), E.V. Poburnaia (1993).

Unii dintre colaboratorii catedrei, care o perioadă îndelungată a vieții au dedicat-o anatomiei, au devenit ulterior șefi de catedre/cursuri în alte subdiviziuni și clinici din USMF Nicolae Testemițanu și alte instituții de învățământ superior din țară (N. Frunțașu – catedra Anatomie topografică și chirurgie operatorie, V.T. Jiță – catedra Histologie, citologie și embriologie, Gh.Iu. Nicolau – catedra Stomatologie terapeutică, N. Cereș – catedra Histologie, citologie și embriologie, N.V. Cherdivarenko – catedra Biologie și genetică umană, A. Nastas – catedra de defectologie a Institutului Pedagogic, V.I. Covaliu – catedra Anatomie, respectiv a Institutului Agrar, celui Pedagogic și a ULIM-ului).

Din 1988 până în 1990, catedra e condusă de conferențiarul universitar **MIHAILI. ȘTEFANEȚ**, specialist în problemele care țin de inervația periostului și cele referitoare la morfologia complexului funiculotesticular.

La inițiativa lui M. Ștefanet este fondat muzeul *Anatomia copilului*, sunt reproiectate unele săli de disecție, se traduce în limba română manualul de Anatomia omului în două volume, sub redacția academicianului AȘM din F.Rusă M.R. Sapin (1990).

În următorii șase ani (1991-1997) catedra a fost dirijată de **VASILE N. ANDRIEȘ**, dr. habilitat în medicină, profesor universitar, Om emerit.

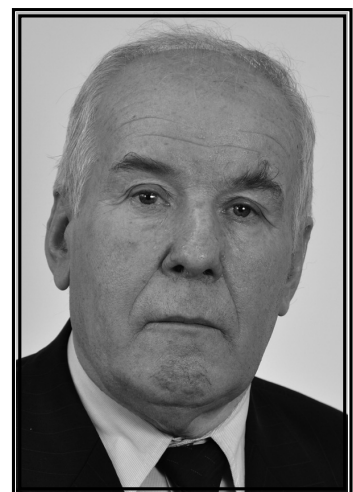
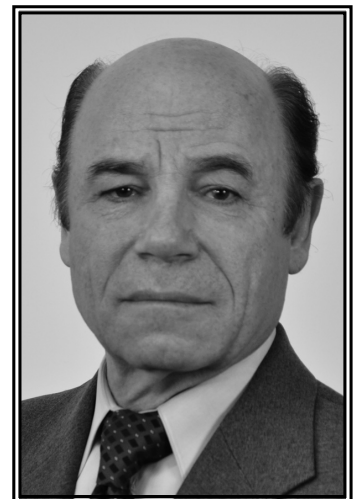
Studiile experimentale realizate de el, demonstrează elocvent prezența conexiunilor multiple între plexurile nervoase ale viscerelor din cavitățile toracică și abdominală, legături, care asigură inervația colaterală a plămânilor și explică, în mare măsură, natura reacțiilor de repercusiune în plămâni după intervențiile chirurgicale asupra organelor abdominale.

Profesorul V. Andrieș a publicat peste 240 de lucrări științifice în țară și peste hotare. Prezintă interes manualele de *Anatomia Omului*, și *Anatomia capului și gâtului*, elaborate în colaborare cu eminente reprezentanți ai școlilor universitare de profil din Oradea și Timișoara (România). Sub conducerea sa au fost susținute 3 teze de doctor în medicină.

În anul 1998, profesorul universitar, Om emerit V. Andrieș devine membru corespondent al Academiei Internaționale de Ecologie și Protecție a Mediului și al Academiei Internaționale de Informatică din Sankt-Petersburg.

În perioada menționată la catedră își încep activitatea tineri lectori-asistenți – M.G. Pleșca (1990-1999), V.P. Lupu (1990-1993), L.A. Spataru (1990-1992), A.N. Vilcu (1991-1994), G.N. Certan (1991), Z.A. Zorin (1991), S. Cheptănar (1992-2006), A.M. Covalciuc (1992-1995), A.P. Antoci-Babuci (1993), N. Lozovan (1993-1995), V. Supciuc (1994-2007), T.C. Carajia-Botnari (1993), A.B. Bendelic (1993), A. Ionița (1995), T.V. Hacina (1996), L.Gh. Globa (1997).

În anul 1997, în scopul optimizării și profilării procesului didactic la facultățile medicină generală, pediatrie, stomatologie, farmacie și medicină preventivă, în cadrul catedrei sunt create două subdiviziuni: una pentru facultățile de farmacie, stomatologie și medicină preventivă, condusă de profesorul universitar **Vasile Andrieș**,

și alta – pentru facultățile medicină generală și pediatrie în frunte cu **Mihail Ștefanef** (din 1998 doctor habilitat în medicină, iar din 2001 – profesor universitar, Lucrător Emerit al învățământului public).

Catedrele Anatomia Omului nr. 1 și nr. 2, având sediu și bază material-didactică comună, au ființat separat din 1997 până în 2007.

Ulterior, la cărma catedrei reunite rămâne profesorul universitar **Mihail Ștefanef**, Om emerit al învățământului public, membru al Senatului Universității și al consiliului Facultății Medicină generală, mulți ani președinte al Societății Anomiștilor din R. Moldova, membru al Consiliului Coordonator al Asociației Internaționale a morfologilor din CSI, membru al colegiului de redacție al revistei *Curierul medical* și al revistei *Revista Română de Anatomie funcțională și clinică macro- și microscopică și de Antropologie* (Iași), membru al Societății Anomiștilor din România. Sub conducerea sa au fost susținute 2 teze de doctor în medicină și 1 teză de dr. habilitat.

DI M. Ștefanef a depus un efort deosebit la reorganizarea și mobilarea muzeului, la organizarea și amenajarea unei săli de calculatoare, necesare pentru implementarea unor programe de anatomie virtuală. În acești ani a fost perfectată programa analitică a disciplinei, accentul punându-se pe studiul anatomiei omului viu și aspectului aplicativ al structurilor studiate, au fost elaborate indicații metodice privind anatomia pe viu și chestionare, modernizate formele de control al cunoștințelor, elaborate culegeri de teste de control în limbile română, rusă și engleză, create condiții pentru funcționarea grupelor cu predare în limbile franceză și engleză.

Se insistă mult la pregătirea profesională a lectorilor tineri, care sunt instruiți în cadrul catedrei, sub îndrumarea unor profesori experimentați, precum și a reciclărilor în cadrul catedrelor de Anatomie a Universităților de Medicină din România – Iași, Cluj-Napoca, București, Târgu-Mureș, Timișoara etc.

Contribuția adusă la dezvoltarea învățământului anatomic de corpul profesoral-didactic al catedrei s-a cristalizat prin apariția multor tratate de anatomie, a manualelor, lucrărilor metodico-didactice etc.

Pe parcursul anilor în cadrul catedrei s-au desfășurat întruniri științifice, conferințe și simpozioane a anomiștilor, inclusiv: Conferința științifică Unională vizând problemele predării anatomiei omului (1971, 1983), conferințe unionale pe problemele programelor de studii și predării anatomiei la deferite facultăți, cum ar fi și Simpozionul Unional al Societății Anomiștilor, histologilor și embriologilor din 1986, Conferințe Științifice anuale ale cadrelor profesoral-didactice și studenților de Zilele Universității etc.

Catedra a fost vizitată de numeroase delegații de peste hotare.

Ulterior colectivul profesoral-didactic al catedrei este completat cu noi absolvenți ai *Alma Mater*: Sergiu Brenișter (2007), Roman Angheliu (2009), Mihail Tașnic (2011), Ion Stupac (2011).

* * *

De la fondare și până în prezent tematica științifică a catedrei a vizat studierea inervației periostului oaselor, diferitor articulații, cât și a lepto- și pahimeningelui, inervația formațiunilor de țesut conjunctiv și a vaselor sangvine în normă și patologie; în experiențe pe animale de laborator s-a studiat influența sarcinii fizice dozate, a hiper- și hipochineziei și a oxigenării hiperbarice.

După 1997 activitatea științifică la catedră s-a intensificat sesizabil – au fost susținute 2 teze de doctor habilitat (M. Ștefanef, 1998 și I. Catereniuc, 2007) și 6 de doctor în medicină (I. Catereniuc, 1998, V. Supciuc, 2000, G. Certan, 2003, V. Focșa, 2002–2003, T. Hacina, 2004, O. Belic, 2005).

Odată cu scurgerea anilor, interesele științifice ale corpului științifico-didactic al catedrei, conform cerințelor timpului, s-au extins.

Treptat se cristalizează **direcția principală a cercetărilor științifice** – inervația formațiunilor de țesut conjunctiv în normă și patologie, morfologia elementelor para-, periviscerale și perivasculare, specificul sistemului ligamentar al organelor interne și proprietățile lor biomecanice, particularitățile morfofuncționale ale diferitor organe și sisteme în perioadele critice ale dezvoltării postnatale.

Cercetările se realizează pe material cadaveric și prelevat intraoperator, utilizând disecția anatomică, metoda macromicroscopică de colorare selectivă a pieselor anatomice totale cu reactivul Schiff, tehnici neurohistologice, histologice, histochimice, neurohistochimice, biomecanice, morfometrice, analiza statistică etc.

S-au studiat particularitățile morfologice ale aortei și venei cave superioare, ductului limfatic toracic, ale vaselor limfatice, sangvine și elementelor sistemului nevos periferic în periost, în capsula unor articulații, viscere (ficatul, uterul, splina cu ligamentele acestora, cordul etc.), aspectele morfologice ale traectului intramural al arterelor coronariene etc., în stare de normă și în patologie.

Se aplică acele investigații medico-biologice care sunt orientate spre studierea modificărilor morfofuncționale ale structurilor menționate în dependență de vârstă și de influența diferitor factori ai mediului ambiant. Scopul

principal al acestora este nu numai obținerea unor noi informații, ci și utilizarea lor în elaborarea metodelor de reabilitare a structurilor afectate, extrapolând rezultatele obținute în profilaxia și tratamentul maladiilor organelor în cauză.

Rezultatele obținute sunt utilizate și în determinarea substratului morfologic care ar sta la baza prevenirii diferitor dereglări funcționale, îndeosebi a celor ce țin nemijlocit de sistemul nervos periferic și patul microcirculator.

O deosebită atenție se acordă variabilității anatomice individuale, atât în aspect macroscopic, cât și macro-microscopic, particularităților morfofuncționale ale organelor puse în studiu în perioadele critice ale dezvoltării postnatale.

Prezintă interes depistarea zonelor cu inervație dublă, specificul zonelor de acoperire și a conexiunilor intra- și intersistemice, particularitățile și variantele de traiect intramural al arterelor coronariene în aspect macro-, macromicro-, microscopic și clinic etc. A fost determinată topografia zonelor reflexogene, a zonelor de inervație dublă, triplă etc., inervația încrucișată (pentru organele pare) și cea ipsi- și contralaterală (pentru cele impare).

Au fost stabilite: sursele suplimentare/auxiliare de inervație, legitățile inervației și particularitățile morfofuncționale individuale ale elementelor sistemului nervos periferic extra- și intraorganic ale vaselor sangvine în periost, în capsula unor articulații, viscere (ficatul cu ligamentele anexe, ligamentele uterului, splinei, cord etc.), în aortă, vena cavă superioară, particularitățile morfologice ale traiectului intramural al arterelor coronariene etc., în stare de normă și în patologie.

S-a specificat prezența a patru tipuri de vase limfatice, morfologia cărora reflectă starea lor funcțională și, în premieră, prin colorarea cu reactivul Schiff, în structura sistemului limfatic a fost evidențiată o formațiune activă, bogat vascularizată și inervată – numită macromicrosegment limfatic, care este argumentată morfologic, topografic și funcțional (M. Ștefanet), evidențiată și în structurile seroase perihepatice de I. Catereniuc.

Rezultatele investigațiilor morfofuncționale, în special a celor, care țin de particularitățile modificărilor din perioadele critice ale dezvoltării postnatale, sunt puse la baza elaborării unui sistem de utilizare a acestor cunoștințe în prevenirea maladiilor și combaterea îmbătrânirii precoce, a unei noi ramuri în științele morfologice – **anatomia preventivă** (M. Ștefanet, I. Catereniuc, 2000, 2005).

Au fost stabilite particularitățile organizării morfofuncționale și legitățile de distribuție a elementelor neurovasculare în cadrul complexului hepatoligamentar (termenul ne aparține), reprezentat de ficat, ca organ (cu elementele componente – stroma, parenchimul, formațiunile nervoase, vasculare și ductale) și ligamentele sale, care, luate în ansamblu, sunt strâns legate între ele morfologic și funcțional, constituind o unitate morfofuncțională (I. Catereniuc, 2007).

Actualmente asupra tezelor de doctor habilitat în medicină cu succes realizează studii pluriaspectuale, prin utilizarea metodelor tradiționale, clasice și contemporane de investigații morfologice, competitorii: dr., conf. universitari O. Belic și T. Hacina, iar a celor de doctor în medicină – A. Babuci, L. Globa, Z. Zorin, A. Bendelic (conducători/consultanți științifici – dr. habilitați, prof. universitari M. Ștefanet și I. Catereniuc).

Pe parcursul anilor, colaboratorii catedrei au susținut cu succes **6** teze de doctor habilitat, **33** teze de doctor în medicină, au publicat un număr considerabil de monografii, manuale, compendii, ghiduri practice, lucrări metodico-didactice, numeroase lucrări științifice editate în culegeri și reviste atât naționale, cât și internaționale, au obținut brevete de invenții și certificate de inovator. Numai în ultimii 6 ani (2006-2011) la catedră au fost elaborate și publicate **3** monografii, **7** manuale, **11** ghiduri practice, **5** lucrări metodico-didactice, **84** de articole și **28** de teze ale comunicărilor științifice prezentate și discutate la numeroase reuniuni de ramură naționale și internaționale.

În prezent, catedra întreține relații de colaborare didactico-științifică productivă cu colegii de la catedrele similare ale Universităților de Medicină din multe state din CSI și Europa (Minsk, Grodno, Vitebsk, Cernăuți, Kiev, Ivano-Francovsk, „Carol Davila” din București, „Gr.T. Popa” din Iași, Constanța, Cluj-Napoca, Timișoara, Moscova, Smolensk, Varna, Tbilisi etc).

În cadrul catedrei pe întreaga perioadă de activitate funcționează **cercul științific studentesc de anatomie**, ca formă didactică și educațională importantă a viitorilor medici, condus în diferite perioade de timp de către asistenta V.A Tkaciuk, conf. universitari T.A. Iastrebova, A.V. Popa, T.M. Titova, E.S. Lopotenco, V. Supciuc, O. Belic și, actualmente, de către conf. universitar T. Hacina, în care tinerii cercetători fac primele tentative de aplicare a metodelor de investigare anatomică, studiază variantele și anomaliile de dezvoltare a organelor, vaselor sangvine și ale nervilor, vascularizația și inervația formațiunilor anatomice, anatomia pe viu etc., obțin experiența necesară în elaborarea rapoartelor și studiilor științifice, participă activ la lucrările congreselor, conferințelor și simpozioanelor științifice din țară și de peste hotare, publică lucrări științifice.

Tineri cercetători studiază în mod independent diferite aspecte ale anatomiei variabilității individuale și în colaborare cu catedra de biologie moleculară și genetică umană, descriu și sistematizează diferite anomalii și variante anatomice ale nervilor, vaselor, organelor etc. În muzeul catedrei sunt expuse multe din piesele anatomiche confecționate de studenți.

* * *

Activitatea cotidiană a catedrei nu poate fi evaluată în integritate fără **personalul auxiliar** (preparatorii, laboranții, laboranții superiori), componentă indispensabilă a activității catedrei, ajutorul și susținerea căruia o simte fiecare membru al corpului profesoral didactic. În acest context, pe parcursul anilor aceștia au activat fructuos alături de lectori asistenți, conferențieri, profesori universitari, contribuind în mare măsură la realizarea sarcinilor puse în față colectivului catedrei și reușitelor remarcabile obținute.

Din cadrele auxiliare care au adus un aport vizibil în desfășurarea activității didactico-științifice a catedrei menționăm: preparatorul superior I.D. Popazov (1946-1976), șef muzeu, laborant superior A.V. Leșcenko (1959-1977), laborant superior L.P. Stasieva, laborant superior V.Gr. Ceban, preparator/pictoriță M. Lupu, laborant M.A. Savina, preparator A. Ababieva, laborant superior Cleopatra V. Ciornaia-Leonidova, laborant superior V. Bondarenco, laborant superior V. Șevciuc, preparator V.V. Sobețkaia (1964-1985), laborant superior E.M. Koblik-Zelțer (1968-1989), laborant L.N.Samoșina (1967-1989), laborant superior M.L. Serbova (din 1972), laborant superior N.I. Bujoreanu (din 1972), laborant superior D.T. Pâslari (1973-1995), șef muzeu, laborant superior J.I. Pavlenko (din 1977), laborant A.Gh. Popa (1987-1990), laborant T.M. Romanenko (1991-1995), laborant R.C. Frumusachi (1991-1995), preparator V.N. Burlacic (1991-1995), preparator P.D. Stratilă (1993-1996), laborant L.V. Balan (din 1993), laborant L.P. Poiana (1996-2003), laborant G.I. Drotieva (1999-2001).

ACTUALUL CADRU PROFESORAL-DIDACTIC

Ștefan Ț Mihail – șef catedră, dr. habilitat, prof. universitar, Om emerit; **Catereniuc Ilia** – dr. habilitat, prof. universitar; **Andrieș Vasile** – dr. habilitat, prof. universitar, academician al Academiei Internaționale de Informatică și al Academiei de Științe în domeniul ecologiei și protecției mediului din Sankt-Peterburg, Om emerit; **Batâr Dumitru** – șef studii, dr., conf. universitar; **Lupașcu Teodor** – dr., conf. universitar; **Titov Tamara** – dr., conf. universitar; **Poburnaia Emilia** – dr., conf. universitar; **Lopotencu Eugenia** – dr., conf. universitar; **Certan Galina** – dr., conf. universitar; **Hacina Tamara** – dr., conf. universitar; **Belic Olga** – dr., conf. universitar; **Covaliu Valeri** – dr., conf. universitar; **Covaliu Valentina** – asistent universitar; **Hâncu Galina** – asistent universitar; **Caragia-Botnari Tatiana** – asistent universitar; **Zorin Zinovia** – asistent universitar; **Bendelic Anastasia** – asistent universitar; **Babuci Angela** – asistent universitar; **Globa Lilian** – asistent universitar; **Angheliu Roman** – asistent universitar; **Brenișter Sergiu** – asistent universitar; **Tașnic Mihail** – lector universitar; **Stupac Ion** – lector universitar; **Vincenzo Galina** – dr., consultant muzeu.

TEZELE DE DOCTOR HABILITAT ÎN MEDICINĂ
elaborate de cadrul profesoral – didactic al catedrei (în ordine cronologică)

1. ПЕРЛИН Б.З. *Нервный аппарат твердой оболочки головного мозга человека*. Симферополь, 1967.
2. ЖИЦА В.Т. *Иннервационная система сосудов мозгового круга кровообращения*. Кишинёв, 1971.
3. КЕРДИВАРЕНКО Н.В. *Нервный аппарат нижней полой вены как инструмент региональной интеграции*. Москва, 1977.
4. АНДРИЕШ В.Н. *Нервный аппарат бронхов и сосудов малого круга кровообращения (экспериментально-морфологическое исследование)*. Киев, 1989.
5. ŞTEFANEŢ M. *Morfologia complexului funiculotesticular la om*. Chişinău, 1998.
6. CATERENIUC I. *Morfologia aparatului neurovascular extra- și intraorganic al complexului hepatoligamentar*. Chişinău, 2007.

TEZELE DE DOCTOR ÎN MEDICINĂ (în ordine cronologică)

1. ВОЗНЮК И.Я. *Состояние периферического крово- и лимфообращения при местном воздействии теплового раздражителя*. Кишинёв, 1952.
2. ПЕРЛИН Б.З. *Участие блуждающего нерва в иннервации илеоцекального отдела кишечника (экспериментально-морфологическое исследование)*. Кишинёв, 1955.
3. ЯСТРЕБОВА Т.А. *Некоторые заслуживающие внимания клинициста морфологические особенности формы и строения шейного отдела позвоночного столба*. Саратов, 1955.
4. ЖИЦА В.Т. *Нервный аппарат надкостницы плечевой кости*. Кишинёв, 1957.
5. ПОПА А.В. *Иннервация надкостницы нижней челюсти человека*. Кишинёв, 1957.
6. ТКАЧУК В.А. *Архитектоника внутриорганных сосудов вилочковой железы человека в раннем онтогенезе*. Кишинёв, 1957.
7. ЛУНЁВА Л.А. *Нервы рёбер и грудины*. Курск, 1960.
8. ЛЕНКЕВИЧ В.Р. *Развитие иннервации наружных женских половых органов*. Кишинёв, 1961.
9. ЧЕРЕШ Н.Н. *Материалы микроскопической анатомии кровеносного русла висцеральной брюшины*. 1961
10. ВИНЧЕНКО Г.В. *Иннервация сумочно-связочного аппарата голеностопного сустава*. Черновцы, 1961.
11. КЕРДИВАРЕНКО Н.В. *Иннервация соединительнотканых оболочек некоторых внутренних органов*. Симферополь, 1961.
12. ФРУНТАШ Н.М. *Иннервация коленного сустава человека*. Кишинёв, 1964.
13. ГРОЗА Б.А. *Нервный аппарат влагалища прямой мышцы живота*. Ивано-Франковск, 1965.
14. КУЗНЕЦОВА И.В. *Иннервация и васкуляризация белочной и серозной оболочек мужской половой железы в норме и при некоторых патологических состояниях*. Москва, 1965.
15. ТИТОВА Т.М. *Коллатеральное кровообращение после перевязки артерий и вен двенадцатиперстной кишки*. Томск, 1969.
16. НАСТАС А.Н. *Нервный аппарат стенок пахового канала человека*. Курск, 1969.
17. АНДРИЕШ В.Н. *Иннервация сумочно-связочного аппарата тазобедренного сустава*. Кишинёв, 1970.
18. КИОРЕСКУ М.А. *Иннервация плечевого сустава*. Кишинёв, 1970.
19. КОВАЛЬ В.И. *Иннервация печеночных вен человека (макромикроскопическое и микроскопическое исследование)*. Кишинёв, 1971.
20. ЛУПАШКУ Ф.И. *Иннервация сумочно-связочных образований локтевого сустава человека*. Кишинёв, 1972.
21. ШТЕФАНЕЦ М.И. *Иннервация надкостницы костей плечевого пояса человека*. Кишинёв, 1972.
22. НИКОЛАУ Г.Ю. *Иннервация черепно-позвоночных соединений человека (макро-микроскопическое и микроскопическое исследование)*. Кишинёв, 1973.
23. ВОЛОХ А.Н. *Ретикулярная формация каудальной части ствола мозга при острой и хронической алкогольной интоксикации*. Кишинёв, 1973.
24. БАТЫР Д.Г. *Иннервация фасций груди*. Киев, 1979.
25. БЕШЛИУ Е.С. *Иннервация надкостницы костей кисти*. Киев, 1988.
26. GHERGHELEGIU-POBURNAIA E.V. *Inervația periostului oaselor antebrăului omului*. Chişinău, 1993.
27. CATERENIUC I. *Inervația formațiunilor capsuloligamentare ale pelvisului uman în stare de normă și în patologie*. Chişinău, 1998.
28. SUPCIUC V. *Studiul anatomic și imagistic al modificărilor posttraumatice la nivelul neurocraniului*. București, 2000.
29. CERTAN G. *Aparatul nervos al venei cave superioare în normă și patologie*. Chişinău, 2003.
30. BRENIȘTER S. *Aspecte ale diagnosticului și tratamentului chirurgical al tumorilor mediastinale*. Chişinău, 2003.
31. FOCȘA V. *Modificări ale peretelui aortei umane în perioada ontogenezei prenatale*. Iași, 2003.

32. **HACINA T.** *Inervația și vascularizația periostului femurului în condiții normale și în endarterită obliterantă.* București, 2004.
33. **BELIC O.** *Morfologia sistemului ligamentar al uterului.* Chișinău, 2005.

**CELE MAI VALOROASE LUCRĂRI ȘTIINȚIFICO-DIDACTICE PUBLICATE DE
CADRUL PROFESORAL – DIDACTIC AL CATEDREI**

Monografii

1. **ANDRIEȘ V., CRACIUN G.P., IASTREBOVA T.A., PERLIN B.Z.** Vascularizația și inervația organelor interne. Tiraspol, Ed: MAKO, 1998;235.
2. **ANDRIEȘ V., IASTREBOVA T., LUPAȘCU T.** Vascularizația și inervația scheletului omului. Chișinău: *Știința*, 1996;159.
3. **ANDRIEȘ V., IASTREBOVA T., LUPAȘCU T.** Vascularizația și inervația articulațiilor omului. Târgu-Jiu, Ed: *Diafora*, 1998;197.
4. **ANDRIEȘ V., IASTREBOVA T., NEGHINĂ S., BATÎR D.** Vascularizația și inervația mușchilor scheletici ai corpului uman. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2008, 483 pag.
5. **ANDRIEȘ V., IASTREBOVA T., PERLIN B.** Vascularizația și inervația organelor interne. Chișinău: *Știința*, 1995, 211 pag.
6. **ANDRIEȘ V., NEGHINA S., IASTREBOVA T., LUPAȘCU T.** Vascularizația și inervația articulațiilor omului. Chișinău: FE-P *Tipografia Centrală*, 2000, 288 pag.
7. **BELIC O., ȘTEFANEȚ M., CATERENIUC I. et al.** Aparatul ligamentar al uterului. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2009, 123 pag.
8. **CATERENIUC I.** Morfologia aparatului neurovascular al complexului hepatoligamentar. Chișinău: IS FE-P *Tipografia Centrală*, 2010, 332 pag.
9. **ȘTEFANEȚ M., ȘTEFANEȚ I.** Anatomie preventivă sau substratul morfofuncțional al sănătății. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2005, 320 pag.
10. **ȘTEFANEȚ M., ȘTEFANEȚ I., CATERENIUC I.** Anatomia preventivă. V.I. Chișinău: *Ed. Pontos*, 2000, 178 pag.
11. **АНДРИЕШ В., КРАЧУН Г.П., ЯСТРЕБОВА Т., КАРП И.Ф., НЕГИНА С., ШТЕФАНЕЦ М.И., БЕШЛИУ Е.С.** и др. Кровоснабжение и иннервация скелета человека. Тирасполь: ДП *Компания Каравелла*, 2001, 270 стр.
12. **АНДРИЕШ В., ЯСТРЕБОВА Т., КРАЧУН Г., БАТЫР Д.** Кровоснабжение и иннервация мышц человека. Кишинёв: ИПФ *Центральная Типография*, 2002, 496 стр.
13. **АНДРИЕШ В.Н., НЕГИНА С.Г., ЯСТРЕБОВА Т.А., ЛУПАШКУ Ф.И.** Кровоснабжение и иннервация суставов человека. Кишинёв: ИПФ *Центральная Типография*, 2001, 343 стр.
14. **АНДРИЕШ В.Н., ФРУНТАШ Н.М., ВИНЧЕНКО Г.В., КРАЧУН Г.П.** Иннервация суставов нижней конечности. Тирасполь, Изд.: *МАКО*, 1996, 140 стр.
15. **КАРАГАНОВ Я.Л., КЕРДИВАРЕНКО Н.В., ЛЕВИН В.Н.** (под редакцией В.В. Куприянова). Микроангиология. Атлас. Кишинёв: *Штиинца*, 1982, 248 стр.
16. **КУПРИЯНОВ В.В.** Нервный аппарат сосудов малого круга кровообращения. М., 1959.
17. **КУПРИЯНОВ В.В.** Пути микроциркуляции. Кишинёв: *Штиинца*, 1969, 260 стр.
18. **КУПРИЯНОВ В.В., БОРОДИН Ю.И., КАРАГАНОВ Я.Л., ВЫРЕНКОВ Ю.Е.** Микролимфология. Из-во: *Медицина*, Москва, 1983, 287 стр.
19. **КУПРИЯНОВ В.В., ВОСКРЕСЕНСКИЙ Н.В.** Анатомические варианты и ошибки в практике врача. Из-во: *Медицина*, Москва, 1970, 184 стр.
20. **КУПРИЯНОВ В.В., ЖИЦА В.Т.** Нервный аппарат кровеносных сосудов головного мозга. Кишинёв: *Штиинца*, 1975, 226 стр.
21. **КУПРИЯНОВ В.В., КАРАГАНОВ Я.Л., КОЗЛОВ В.В.** *Микроциркуляторное русло.* Москва, *Медицина*, 1975, 211 стр.
22. **КУПРИЯНОВ В.В., КЕРДИВАРЕНКО Н.В.** Иннервация нижней полой вены. Кишинёв: *Штиинца*, 1979, 196 стр.
23. **КУПРИЯНОВ В.В., СТОВИЧЕК Г.В.** Лицо человека: анатомия, мимика. Из-во: *Медицина*, Москва, 1988, 272 стр.
24. **ПАРФЕНТЬЕВА В.Ф.** Архитектоника кровеносных сосудов печени. Кишинёв: Картя молдовеняскэ, 1960, 104 стр.
25. **ПЕРЛИН Б.З.** Иннервация твердой оболочки головного мозга. Кишинёв: *Штиинца*, 1983, 355 стр.
26. **ПЕРЛИН Б.З., АНДРИЕШ В.Н., БИБИКОВА Л.А.** Иннервация тазобедренного сустава в норме и при туберкулезном коксите. Кишинёв: *Штиинца*, 1977, 164 стр.
27. **ФРУНТАШ Н.М.** Биоморфоз аорты человека. Кишинёв, 1982.

Manuale

1. **BABUCI S., BATAEV S.-H.M., CATERENIUC I.** et al. Patologia chirurgicală a mediastinului la copii cu elemente de anatomie clinică și morfologie (suport didactic). Chișinău, 2010, 180 pag.
2. **BORZEAK E.J., BOCIAROV V.I., VOLKOVA L.I., SAPIN M.R.** et al. (sub redacția M.R. Sapin). Anatomia omului. Vol. II. (traducere din limba rusă de **D. Stahii, M. Ștefanet, T. Lupașcu, D. Batâr**). Кишинэу: Лумина, 1990, 271 pag.
3. **BORZEAK E.J., DOBROVOLSKAIA E.A., REVAZOV V.S., SAPIN M.R.** (sub redacția M.R. Sapin) Anatomia omului. Vol. I. (traducere din limba rusă de **D. Stahii, T. Lupașcu, M. Ștefanet, D. Batâr**). Кишинэу: Лумина, 1990, 463 pag.
4. **IFRIM M., ANDRIEȘ V., BRATU D.** (sub redacția V. Andrieș) Anatomia omului. Chișinău: Ed. de Stat, 2007, 2009 (ediția II), 620 pag.
5. **IFRIM M., ANDRIEȘ V., IFRIM M., BATÎR D., HACINA T.** Anatomia omului (pentru studenții facultăților de Farmacie, Sănătate Publică și Management) Chișinău: CE-P *Medicina*, 2007. 232 pag.
6. **NICULESCU V., IFRIM M., ANDRIEȘ V., NICULESCU M. C.** (sub redacția V. Andrieș) Anatomia capului și gâtului (pentru studenții facultății de stomatologie a Universității de Medicină). Chișinău: FE-P *Tipografia Centrală*, 2007, 616 pag.
7. **ȘTEFANEȚ M.** Anatomia omului. V. I. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2007, 372 pag.
8. **ȘTEFANEȚ M.** Anatomia omului. Vol. II. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2008, 524 pag.
9. **ȘTEFANEȚ M.** Anatomia omului. Vol. III. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2010, 520 pag.
10. **ЛЫСЬОНКОВ Н.К., БУШКОВИЧ В.И., ПРИВЕС М.Г.** Мануал де анатомие нормалэ а омулуй (traducere din limba rusă în grafie chirilică sub redacția **D. Stahi de V. Jița, A. Popa, M. Casian, V. Covali, T. Lupașcu et al.**). Кишинэу: Лумина, 1968, 860 паж.

Ghiduri practice

1. **CERTAN G., ANDRIEȘ V., POBURNIAIA E., COVALIU V.** Anatomia dinților. Ghid de instruire programată și evaluare a cunoștințelor. Chișinău, 2005, 134 pag.
2. **HACINA T.** Organogeneza la om: variante și anomalii (Compendiu în scheme și imagini). Chișinău: CE-P. *Medicina*, 2010, 210 pag.
3. **LUPAȘCU T., CATERENIUC I., GLOBAL L.** et al. Lucrări practice la Anatomia Omului (Ghid pentru autoinstruire). V.II. Viscere. Sistemul Nervos Central. Ed. I-IV (revăzută). Chișinău: *Sirius SRL*, 2009-2012, 292 pag.
4. **LUPAȘCU T., CATERENIUC I., BATÎR D.** et al. Lucrări practice la Anatomia Omului (Ghid pentru autoinstruire). V.I. Aparatul locomotor. Ed. I-IV. Chișinău: *Sirius SRL*, 2008-2012, 240 pag.
5. **LUPAȘCU T., CATERENIUC I., GLOBAL L.** Lucrări practice la Anatomia Omului (Ghid pentru autoinstruire). V.III. Sistemele cardiovascular, limfatic, nervos periferic și organele senzoriale. Ed. I-IV. Chișinău: *Sirius SRL*, 2008-2012, 384 pag.

Lucrări metodicodidactice

1. **ANDRIEȘ V.** Anatomia funcțională a inimii (cordului). Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 94 pag.
2. **ANDRIEȘ V.** Anatomia funcțională a vaselor sangvine. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 98 pag.
3. **ANDRIEȘ V.** Anatomia sistemului limfatic. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1998, 79 pag.
4. **ANDRIEȘ V.** Cunoștințe elementare despre organizația și funcția sistemului nervos central. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 90 pag.
5. **ANDRIEȘ V.** Curs introductiv la anatomia omului. Prelegere. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2000, 96 pag.
6. **ANDRIEȘ V.** et al. Organele hematopoietice și ale sistemului imun. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 119 pag.
7. **ANDRIEȘ V.** Inervația organelor interne. Prelegere. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 46 pag.
8. **ANDRIEȘ V.** Introducere în cursul de anatomia omului. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1998, 77 pag.
9. **ANDRIEȘ V., ANESTIADI Z.** Anatomia funcțională a sistemului endocrin. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 104 pag.
10. **ANDRIEȘ V., BATÎR D.** Anatomia funcțională a meningelor măduvei spinării și creierului. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 76 pag.
11. **ANDRIEȘ V., BATÎR D.** Organele de simț. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1998, 64 pag.
12. **ANDRIEȘ V., CATERENIUC I.** Anatomia funcțională a sistemului respirator. Indicații metodice. Chișinău, 1999, 138 pag.
13. **ANDRIEȘ V., NEGINA S.** Anatomia funcțională a pielii. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 108 pag.
14. **ANDRIEȘ V.N., TITOVA T.M.** Nervii cranieni. Prelegere. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1998, 48 pag.
15. **BELIC O.** Locurile cu rezistență scăzută ale pereților abdominali. Indicații metodice pentru studenți. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2006, 26 pag.

16. **BELIC O., ȘTEFANEȚ M., CATERENIUC I. et al.** Anatomia funcțională a peritoneului. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2007, 51 pag.
17. **CATERENIUC I., LUPAȘCU T., ȘTEFANEȚ M., ANDRIEȘ V. et al.** Aparatul de susținere și mișcare (culegere de cursuri). Chișinău: *Sirius SRL*, 2011, 264 pag.
18. **CATERENIUC I., ȘTEFANEȚ M., ANDRIEȘ V., GLOBAL L.** Anatomia funcțională și particularitățile individuale ale sistemului osteoarticular pelvin. Materiale didactice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2000, 81 pag.
19. **CATERENIUC I., LUPAȘCU T., BABUCI A. et al.** Culegere de scheme la anatomia omului / Сборник схем по анатомии человека / Collection of schemes for human anatomy. Ed. a IV-a (revăzută și completată). Chișinău: *Sirius SRL*, 2012, 248 p.
20. **CERTAN G.** Anatomia funcțională a odontonului (organului dentar). Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2005, 47 pag.
21. **CERTAN G.N., ANDRIEȘ V.N., POBURNAI A.E.V. et al.** Anatomia dinților. Ghid de instruire programată și evaluare a cunoștințelor. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2005, 36 pag.
22. **GLADUN E., ȘTEMBERG M., ANDRIEȘ V. et al.** Anatomia clinică a organelor genitale feminine. Indicații metodice. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1998, 68 pag.
23. **НАЦИНА Т.** Anatomia funcțională a organului văzului. Indicații metodice Chișinău: CE-P *Medicina*, 2006, 49 pag.
24. **НАЦИНА Т.** Sistemele imunitar și limfatic (suport didactic în scheme și imagini). Chișinău: CE-P *Medicina*, 2007, 122 pag.
25. **LUPAȘCU T.** Elemente de anatomie pe viu a viscerelor. Chișinău: CE-P *Medicina*, 1999, 100 pag. (reeditată în 2000).
26. **PERLIN B.Z., IASTREBOVA T.A., ANDRIEȘ V.N.** Prepararea vaselor și nervilor omului. Chișinău: *Știința*, 1994, 168 pag.
27. **SUPCIUC V.** Morfologia sistemului limfatic. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2004, 66 pag.
28. **АНДРИЕШ В.** Морфофункциональная анатомия костной системы. Методические указания. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2001, 46 стр.
29. **АНДРИЕШ В.** Функциональная анатомия половой системы. Методические указания. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2000, 136 стр.
30. **АНДРИЕШ В., БАРБА Д.** Функциональная анатомия системы органов пищеварения. Методические указания. Chișinău: CE-P *Medicina*, 2001, 136 стр.
31. **АНДРИЕШ В., ЧЕРТАН Г.** Морфофункциональные особенности строения мочевыделительной системы человека. Методические указания. Кишинев: И-ПЦ *Medicina*, 2000, 110 стр.
32. **АНДРИЕШ В.Н.** Анатомия лимфатической системы. Лекция. Кишинев: CE-P *Medicina*, 1998, 79 стр.
33. **АНДРИЕШ В.Н.** Введение в курс нормальной анатомии человека. Лекция. Кишинев: И-ПЦ *Medicina*, 2000, 100 стр. (reeditată în 2002)
34. **АНДРИЕШ В.Н.** Иннервация внутренних органов. Лекция. Кишинев: И-ПЦ *Medicina*, 1996, 65 стр. (reeditată în 1998)
35. **АНДРИЕШ В.Н., БАТЫР Д.Г.** Органы чувств. Лекция. Кишинев: И-ПЦ *Medicina*, 1998, 64 стр.
36. **АНДРИЕШ В.Н., БАТЫР Д.Г.** Проводящие пути головного и спинного мозга. Лекция. Кишинев: И-ПЦ *Medicina*, 1997, 74 стр.
37. **АНДРИЕШ В.Н., ТИТОВА Т.М.** Черепные нервы. Лекция. Кишинев: ИПФ *Центральная типография*, 2001, 52 стр. (reeditată în 1997)
38. **ЗЯБЛОВ В.И., БОБИН В.В., САПИН М.Р., ПЕРЛИН Б.З.** Артрология. Учебное пособие для студентов. Симферополь: *Таврида*, 1984, 96 стр.
39. **КУПРИЯНОВ В.В., ВОСКРЕСЕНСКИЙ Н.В.** Анатомические варианты и ошибки в практике врача. Москва: *Медицина*, 1970, 184 стр.
40. **КУПРИЯНОВ В.В., ЛЕЙТЕС А.Л.** Анатомия в науке и жизни. Фрунзе: *Кыргызстан*, 1975, 130 стр.
41. **ПЕРЛИН Б.З., ЯСТРЕБОВА Т.А., АНДРИЕШ В.Н.** Препарирование сосудов и нервов человека. Кишинев: *Штиинца*, 1994, 169 стр.

